I. I. U.
II
1300
L

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XIII MEM. 2

DOAMNA ELINA A ȚERII-ROMÂNEȘTI CA PATROANĂ LITERARĂ

DE

N. IORGA

Ședința dela 8 Aprilie 1932

Intâmplarea m'a făcut să găsesc un al cincilea exemplar din *Triodul-Penticostariu* dela Târgoviște, 1649, pe care Doamna Elina, soția lui Matei Basarab, l-a dăruit Sârbilor [1]).

E o ediție îngrijită, cu litere inițiale simple și altele în care se înfățișează îngeri, capete de animale, etc., în stilul Renașterii ruso-polone. Frontispiciile în acelaș stil, înguste, sunt făcute pentru alt format și culese din mai multe serii.

Cercetându-l cu luare aminte și puindu-l în legătură cu mediul literar și politic al epocii, el trezește reflecții care ni s'au părut că oferă un interes.

Bibliografia românească veche prezintă din această rară și prețioasă carte, cu o singură ilustrație și un frontispiciu, postfața, care înseamnă data și împrejurările publicației, dar lasă cu totul la o parte foarte importanta și destul de întinsa prefață.

---

[1]) Трїωдіон сѝ есть трипѣснецъ с҃той великой Пѧтдесѧтницы Пентикостаріон ѿ двою писменꙋ сею ж ѧ пеѡбычаю и бл҃го волномꙋ раченїю србъскаго народа ѿпасно ꙗзнщенный, etc. Acesta e un Triod-Penticostariu, iar « Triodul postului », de care e vorba în *Bibliografie*, la No. 56, de pe pagina 175, nu e decât tot acesta. — Exemplarul nostru are în dosul ultimei pagini din Prefață însemnarea: « Să se știe aceste cărți câte au arătat [înain]te le-amŭ plătitŭ singur nu[mai] eu şi nime să n'aibă treabă după moartea mea. Eu popa Radu ». Aiurea (p. 107 şi urm.): « † Acăstă sfântă carte se numeaşte Pinticostarŭ au fostŭ alŭ moşului popei lui Iane, şi, findu-i nepotŭ, m'au şi învăţatŭ şi carte şi mi-a ia *(sic)* fostŭ şi duhovnicŭ şi mi-i l-au datŭ la mortea lui, şi eu aşa mărturisesc cu sufletul mieu la vreamea mea să aibu a răspunde pintru acestŭ cuvântŭ, iarŭ eu îlŭ lasŭ înŭ mâna fiiiu-mieu Gheorghii, să fiie alŭ lui şi niminea treabă făr cuvântu lui treabă cu elŭ să nu aibă, iarŭ [cine] s'arŭ ispiti să-i facă vre unŭ valŭ afarŭ dinŭ cuvântulŭ [mieu], să fie anathema şi procletŭ ».

238 D.
www.dacoromanica.ro

O reproducem aici, ca punct de plecare al explicațiilor noastre:

Єлена бжїим промышленїем и благодатїю владычица всеѧ землѧ угровлахїи заплан(н)скоѧ, и проч: Чтнѣйшому и преподобнѣйшому въ їеромонасех ѡхртѣ ѿцу дамаскину, въсеѧ сто именныѧ горы адон-скїѧ, прейзѧшнему исповѣникх ивъсѣмъ сущим ѿ свщеннаго съвъкуп-ленїа сръбска, длъжный поклонъ ѿ даваєт.

Приноси оубо вины извѣстныѧ нѣкогда, и довол ныѧ ѡкружєнїѧ блгородное имужественное прошенїе ѿсебе, ѿци требѧженнїи єгда сирѣчъ лице говѣнїа нѣкоего достодолѣжное, видитсѧ блгословныхъ прела-гающее и просѧщее вещей. и паче дръзновеннѣ, ѿ мужа ѡбѣщающа потребу немалоѧ имущаго крѣпости, ниже безхотѣнїѧ бжїѧ сїю дръжаго нъжителства корабль ѡкръмлѧющаго, недрѣманном оумом, себѣ днь блжеинъ проходѧщаго, и иже подним начинаемым, Алкиѡинскїѧ оу-строѧща дни, имлекопитичїе не малым иждивенїем приносѧщаго про-систе и вы добрѣ творѧще, и превлѡдѣюще еулскїѧ заповѣдї въслѣдъ идуще: ѡбаче ниже вѣсѣх, краинкѣйша близ лихоимѣнїѧ: всегдаже ичастѡ, свойственнѣйше Карѡм слышащим въ адинѣх, изыдете Карїи, не паки сут цѣтѿ праздественнаѧ: ꙗкоже и еже ѿ въсѣх просити. безстыднѡ, невѣму такѡми истины и же паче въсѣхъ прочитаєту философїѧ, аще врану искренно или ласкателю: дѣющему комодїиски, и тръжествующему трагодїиски), нъ вы блголучнѡ и цѣломудреннѡ, проснсте ѿ нихже подобаше и когда, и какѡ: сего ради и получисте прошенїа ѡбилкѡ, и выс дѣло наше, ваше, тревъх делѣнное хотѣнїе просѧщим оубо никакоже ѿ малѧхѡм, такѡны свщенныѧ вашеа главы, нъ ꙗкоже потребнѡ бѣше бгу помагающему, скорую благодат множицїю словом, найпаче дѣлом сущую пресловутую иследчайшую ѿ дахомь: нагѣюту исправихоѡм, лучшую нена-висти, и къ будущому времени нерасклѧнную: зане въ истину, процвѣтлют блго датнїи врътоградн выну, икѣѧзнаѧ и не ѡранила прозѣбают, и еще благодатїй ковчег, непрѣнѡвидитсѧ праздень, ꙗкоже нѣкогда мусикодѣлѧй симонид, или играѧ или тшаѧсѧ извѣсти. въ истину бъзглету впѣ, нашеѧ цркве пентикостара,

www.dacoromanica.ro

ѹ҆сє́рдно вашєй поволи нн҃ѣ исправле́нна, и҆ ѿ нѣкихъ, непотребныхъ вамъ писме́нъ испра̑ненна и҆ и҆спаєве́нна: на́шєю печатнєю издана мѹдрѣ, и҆ ѹ҆же наслѣчный свѣтъ възничєнил, пе́рвагѡ, вто́рагѡ и҆ тре́тагѡ, є҆ди́нѣмъ сло́вомъ по̀ ла́лонѣхъ, ѕѣлѡ̀ многихъ и҆ныхъ досто́йна къ ѡ҆ѹщєй дѹшєвнѣй по̑зѣ, къ родномѹ врачє́ствѹ, къ дѹховномъ въскр҃нїю, нипєндъ бо, и҆ премѹ́дрое мо́лнїи ѿ миромъ рече́нная былїѧ пентикостаръ є҆рма ѹ҆бо єже ѡ҆богоща́ти, ѿ є҆же богатѣти є҆ст̓ цр҃твєннѣє, па́чєже добротвори́ти ѿ є҆же благострада́тю сла́цає и҆ добрѣє и҆зречє́сѧ, доброторе́нїє ѹ҆бо самое и҆сїє єже да́ти пачє нежели възѧ́ти предъ и҆збрахомъ занє въ истинѹ бж҃їй даръ и҆ подража́нїє и благодѣ́анїє, є҆гѡже ни, тѡ́же лѹчше, множає кикна пѣснодѣ́йствова́ дєѡ̀ писахъ. и пачє по дозѣ: бл҃гоборєчєсѧ и҆є̑їє ѿ стра́вона тогда́ па́чє чл҃ками єѣ подража́емъ быти, єгда, сѹть бл҃готворѧщи трєбѹющим. и҆ посамодержцѹ титѹ, въпїющє. прїидѣтє ѿ мене а̑кѝ ѿ ни́ла почрьпа̑йтє до бробла-гостныѧ стрѹл: когѡ̀ бѡ оутаѧаєтсѧ; ꙗ҆ко єсте ствєннѣ бл҃гоє, бл҃гоприѡбщитєлное, и вѣчнѹєтъ, и҆нє състарѧетсѧ, и҆ не ѹ҆крадаєтъсѧ. прїи҆ди ѹ҆бо бл҃гимъ мѹжемъ крѣпча́йшє поможемъ, бл҃гѡ добрѣвѣдащє, ꙗ҆ко. въсъмъ оуга́жда́ти повсемѹ (а̑щє и҆ нєоудобнѣйшаѧ вещъ чт҃нѣйшаѧ), въсѧчєки потре́бнѡ, преждєже въсъхъ, намъ и҆мже жити нєсамымъ тъчїю и҆ збрашимъ, нѹжда, и҆ надъ въсѣ мирянѡ сътворшимъ попе́нїє, и҆ промышлєнїє ѡ҆плетшимъ: ѡ҆ба́чєже бл҃готвори́ти нзрѧднѣє, и҆ ночєскоє жи́тїє ѡ҆блобиза́вшимъ и бл҃жєннѹю ѡ҆нѹю жизни ѡ҆сѧзавшимъ ѿ дѣтскагѡ възолта, подо́бнѡ быти сѹдихомъ, ꙗ҆ко полєзноє, законноє, правєдноє и҆ препо́добноє, симъ сицє разсѹжде́ннымъ, по дх҃ѹ ѕѣлѡ̀ наказа́нномъ, и҆ ѹ҆момъ ѕоглѧ̑нѡ ѿ бж҃твєннѣйшєѧ и лоѹкистѧжнашимъ, да́ти и҆ посла́ти въсѧ сѹгѹба навыко́хѡм: приложи̑ и҆ ѹ҆двое́ннѹю часть (да млъчѹ̑єщє ѡ҆нѹю стагирины трєгѹбѹю ча́сть) нєпщєва́ни быша ѿ дрєвнѣйшихъ прєѧти. Сєгѡ̀ ради и҆ мы̑ бж҃твнагѡ павла завѣщанїє въ ѹ҆мѣ и҆мѹщє, сѹгѹблагѡ любочтїа, чачкагѡ сирѣчь и҆ бж҃твє́ннагѡ васъ ѹ҆достоихѡмъ, вашими молитва́ми и҆ бл҃гими пра́вы ѹ҆вѣще́нн. ѹ҆бо сконча́сѧ и҆съвершисѧ дѣло, ꙗ҆коже ѹ҆бо мы̑ любо-трѹднѣє предложи́хѡмъ, а̑ ꙗ҆коже гв҃и благоизволи́сѧ такѡ и҆бымъ: сты-

1*

диᴹбосѧ рещи, ѿ ꙗзыческаѧ имарᴹмены, еѥ еᴹ, ѿ нꙋжды преᴰнарѣкованнᴴнымѧ, занѐ изᶻкакꙋетᵞ ѿ дворѧ цркве нашеѧ, предѣлы же ꙗвѣ неᶜчтїа ѿкрꙋжаетсѧ, всема рꙋлѣвающагѡ ꙋчеческое самовластїе. Блгодшнѣ оубо даᴴное прїимѣте, занѐ блгодарѧй паки хощеᵀ възати, ꙗкоже ѡбщее слово глеть, и ѿ намѣренїа истины незаблꙋдило естᵞ: и воблгодать немлъчащаѧ еᴹ, нъ акиггда испꙋщаюѱ, блгодѣтелѧ блгодары и приклꙋчающемꙋсѧ нриᶻцаеᵀ, терескоѧ трꙋбы веле глаᶜнѣйше, и визаᴴтїйкагѡ свода противъшꙋмѧщагѡ сеᴰмицею послѣ доглᶜное, ѿкꙋдꙋже и прїѧтый даᴿтꙋие, аще ималь и краток, хвалиᵀ мꙋжъ мꙋдрый и блго оуᴹный, найлꙋчша тогосꙋдѧ. нъ глет нѣктѡ, ѿдарехъ реченнаѧ, сумѣреннаѧ быти длъжил соуималѣйшаѧ, ниже ѿ себѐ да хвалиᴹ ктѡ посылаемаѧ гла Лꙋкїаᴴ (стꙋденно восїе ине клꙋчимо): такѡ ктъ ѿ преподоᴮнѣйшїи, ѿ сюдꙋ премꙋдрѣйшїй въ всѣхъ їꙋдеѡᴹ. притомѣ вѣща ест, да хвалитѧ ближный, ане оуста твоѧ, тꙋждый не твои оустнѣ: ꙗко ѿ иных хвала, себѣ оубо слᴰачашаѧ слышанїа-дрꙋгиᴹже ꙗже ѿсламоᴹ себѣ хвала скръбонѡнѣишаѧ вещь нъ ивѣн, чанныѧ вътриᶻнници ͯ, дрꙋгї побѣждающыѧ тыѧ, народовѣщати ѿбыкоша, беᶻсладоᴹ самословїѧ ѿ емлюще ꙗко многоученный свѣдѣтелствꙋетᵞ. Плꙋтархᵞ приложи и ѡное аще хощеши всѧкаѧ блгодаᵀ ꙗваѧмаѧ видиᵀсѧ тѧжетил, ибремѧ сикелїйкагѡ ꙗзыкатѧжщее, понеже акѝ по нашаема бывлеᵀ ѿ оудобнагѡ приствпленїѧ, и деже чрътожеᴴна (ꙗкоже годѣ ѡтроковицн) радꙋетсѧ бохма. и паче радꙋетсѧ нъ оужѐ видиᴹ предословїе прескачющее васнъ предѣлы начрътанїѧ предослоᴴнагѡ, единотъчїю поминающе въ ваᴹ благочтивѣйшиᴹ ѿцемᵞ, конца нашиͯ началкосиᴹнѧ, Колофоᴴ же прно налагаемᵞ прелюбимѣйшꙋю мтръ нашꙋ вгочестїе, ѿиемᵞже изанїже нещаᴰно дꙋха моего възлагаю: дръзаю рещи, ꙗко Амазона сᵇпителева. поживописцеᴹ. чстїѧ налюбеᶻнѣйшїѧ благодати, оузаминѣкими дрꙋга дрꙋзѣ свѧзꙋюᵀсѧ, паче Горᴰдїйскоѧ оузы, чтѡмихоще введенное живо хꙋдоᴶнѣйшее игранїе; блговременᴴнѡ благодаᵀ прїѧте, въздадите блгодавъзблагодаᵀ, ꙗкоже нлоучи стесѧ: нѣкаѧ еᶜ блгода въпрашаете, иное, прошенїе; не требꙋю златотванныͯ риᶻ, индїйскиͯ бисерѡᴮ, каме-

ній многоцѣнных, ѿ мѹжіе нестѧжáлнїй, блгъпрювремен҇ны не трeбѹю, сих ѿтрицаюсѧ, пи́ща бо неполез҇на, богаство же без ѿчиво: ѿ млтвѣ ѹ҆ботщѹсѧ, теплѣм кѣ бѹ молéнїи, и҆ равнωдшный мой гнь и҆ сѹпрѹжник жалдем ꙗ҆ко єлек. Сїѧ мол҇ба нáша, сіе и҆ прошéніе, вáше еже дáти и҆ въ врéмѧ дати́, ѿ ходатае бгѹ и҆ чл҇кωм по҇чтеннѣйшїи, въсѧкомѹ, рече ωн. просѧщомѹ ѿ тебѐ дáти, и҆ въ врéмѧ ѡ҆бѣщà. дане ѹ҆бо слъгáни бѹдем моленїи молимсѧ: ѿ да быхωм ѿ держали молбы нáша. прїидѣте молитвенныѧ рѹки въздвигнѣте, къ въсевидащемѹ съмотрителю, ωдшъ нáших спсенїй, ѿ волных и невол҇ных прегрѣшéнїих наших, ꙗ҆ко да ѿ сю́дѹ свободишесѧ и҆дéже тмà и множество бѹдем, и҆ не изречéнных ωныхъ блгъ, нхже ѿко невидѣ и҆ ѹ҆хо неслыша, полѹчим: бѹди бѹди; ходатáйствѹющим вáшим молитвам, ѿ нихже нáша висѧтъ. Здра҇вствѹйте бго блгодáнїи, и҆живи́те преблгωповънѣшнемѹ и҆ вънѹтрънемѹ члкѹ, ами҇н.

E o lucrare erudită, în care, cu citarea lui Homer și Simonide, a lui Strabon și Titus, a Stagiritului și a lui Plutarh, cu pomenirea Amazonelor și a nodului gordian, în legătură cu cererea călugărului Damaschin, e vorba de « corabia vieții ce se conduce de mintea care nu doarme », de « adevărul filozofiei », de « tămăduirea neamului » și « învierea sufletului », de « odăjdiile cusute cu aur » și de « bissul de India », « bunuri vremelnice ». Ea se încheie cu călduroase rugăciuni creștinești.

Cum se vede, Elina face un dar mănăstirii sârbești dela Athos, fundației Sfântului Sava, Chilandarului. Superiorul acestei vechi și glorioase mănăstiri, care nu odată se învrednicise și de darurile Domnilor români, dela Neagoe Basarab, soțul princesei sârbești Milița Brancovici înainte, acel Ioan Damaschin, cerând, cum spune titlul tipăriturii, să se dea o ediție a Triodului-Penticostariu într'o ortografie cu care Sârbii să fie deprinși, deci fără semnele românești îndatinate ѫ și ѧ, el trimete pentru supravegherea tiparului pe călugărul bosniac, născut la Camengrad și crescut în mănăstirea Gomionița, dar care trecuse la Athos, Ioan. Acesta conduce, în calitate de corector, pe meșterul român Proca, pomenit la capătul post-feței.

www.dacoromanica.ro

Pe ce cale s'a ajuns însă la această legătură între Doamna principatului muntean și între Sârbii pe cari sufletește ea voiește să-i ajute?

Dacă ne gândim la influența, atotputernică atunci, a fratelui Elinei, Udriște Năsturel, care a adus dela Chievul unde fusese « spudeu », student [1]), sub conducerea lui Petru Movilă — nu fusese trimes oare acolo de fratele lui Petru, Gavril, care a stătut Domn la București? — o modă rusească, arhaizantă și latinizantă, retorică și « înflăcărată », pe care o găsim deopotrivă în litera pietrelor de morminte, în aceea a unor documente, în stilul acestor inscripții și hrisoave, dacă ne gândim, deci, la această influență, nemerim de sigur. Cine altul decât acest frate a putut face « epigrama » de sub stema Elinei, încunjurată de litere ruso-latine de modelul arătat mai sus, bucată de versuri în care e vorba, pentru a explicà numele Doamnei, de ἔλεος, de « înțelepciunea lui Platon » și de « bisericile tracice » ale Sârbilor? Dar trebuie făcută restricții [2]).

Elina însăș a putut să aibă o creștere aleasă. E o Doamnă care scrie. Avem dela dânsa scrisoarea către « judeceasa » Brașovului pentru a i se trimete o meșteră de broderie (chiar în acest an 1649) și aceea în care vorbește de bătălia dela Finta [3]). Dar unde e vorba, ca în această Prefață, de Simonide și de Plutarh, nu din cunoștințile acestei nobile femei puteau fi luate aceste podoabe de erudiție.

Tot așà, înainte de Gheorghe Brancovici și de ivirea ideii slavono-sârbești pe care acesta o reprezintă în Cronica și în activitatea sa — să nu uităm că pentru Români el se făceà un Brâncovean —, o orientare panslavistă, înrâurită însă de Rusia muscălească, a putut plecà dela Udriște. Țara-Românească ar fi fost ca un element de legătură între Chiev și între acel singur centru rămas atunci pentru viața literară a nației sârbești, Chilandariul.

Restul trebuie căutat în legăturile lui Matei însuș cu Slavii din Sud.

---

[1]) Pentru termin *Buletinul Comisiei Istorice a României*, V, p. 130 No. 21.

[2]) Cf. memoriul mieu despre familia Beldy, în aceste « Memorii », IV (1925), și *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, pe 1931.

[3]) Iorga, *Brașovul și Românii*, pp. 110-11, No. 3; *Revista Istorică*, XII, pp. 18—19.

www.dacoromanica.ro

Mihai Viteazul avuse a face numai cu Bulgarii, din cauza unui îndoit fapt: aceștia aveau un cler superior grecesc care lui, semi-Grecul de sânge, îi aduceà prin Dionisie Ralì, Paleologul de sânge imperial, închinarea nației cârmuite de ai săi, și, în al doilea rând, rezervării agitațiilor creștine în Serbia de către Sigismund Báthory, care, râvnind cucerirea pașalâcului de Timișoara, se sprijinià pe elementele sârbești luptătoare din părțile bănățene sau vecine, peste Dunăre, cu Banatul.

Matei Basarab pare a fi avut a face și el tot numai cu Bulgarii. Se cunoaște dintr'un document publicat de Fermendžin omagiul ce i s'a adus de o deputație bulgărească, al cării vis erà ca Domnul român să ridice din nou steagul cu leul al vechilor Țari dela Târnova [1]).

Cu Bulgarii se înțelegeà el, deci, național; contactul cu Sârbii, datorit caracterului creștin ecumenic al Domnilor noștri de atunci, erà posibil numai prin Athos.

Aici Matei se adăusese ca dăruitor vechilor Domni munteni prin închinarea, încă din 1631, la mănăstirea lui Xenofont sau Xenovul a schitului Zdralea, probabil dispărut astăzi[2]); tot dela dânsul e confirmarea către aceiași a moșiilor Rațca și Siliștea, plus via dela Căciulești și înoirea unei rente anuale de 10.000 de aspri [3]). Mănăstirea Sfântului Dionisie sau Dionisatu dela Muntele Sfânt primià una de 4.000 [4]). Moșiile Cotlumuzului fură de asemenea înstărite [5]). Ceeace nu l-a împiedecat pe Domnul muntean de a luà înapoi, în 1639—41, Athosului și «altor mănăstiri din Țara Grecească» lăcașurile Tismana, Argeșul, Brădetul, Dealul, Bistrița, Glavaciocul, Snagovul, Cotmeana, Valea, Mislea, Tânganul, Potocul, Râncăciovul, Bolintinul, Câmpulungul, Căldărușanii, Brâncovenii, Sadova, Arnota, Motrul, Nucetul și Menedecul [6]).

---

1) V. acum în urmă studiul d-lui Zlatarschi în Sbornicul pentru Țarul Simion. Un «Macarie, exarhul dela Târnova» la Matei în 1633; Hurmuzaki, XIV, p. 162, nota 1.

2) *Ibid.*, p. 132, No. CCXXXI; p. 133, n-le CCXXXVI—VII; p. 163, No. CCXLVII.

3) *Ibid.*, No. CCXXXV; p. 195, No. CCLXXIII.

4) *Ibid.*, p. 134, No. CCXXXVIII; p. 164, No. CCL.

5) *Ibid.*, p. 146, No. CCXLII.

6) Codrescu, *Uricariul*, V, pp. 161, 331; XXV, p. 382.

www.dacoromanica.ro

De şi Chilandariul nu apare în aceste danii, el aveà, încă dela Mihnea Turcul, în 1589, un venit anual de 15.000 de aspri dela Munteni [1]).

Dar tipăritura dela 1639 a Doamnei e în legătură cu un mare plan al lui Matei de a da cărţi de slujbă întregii lumi slave din preajma lui.

In adevăr o scrisoare a Chiproviceanului Francisc Marcanich, catolic, datată din oraşul său, însemnat pentru comerţul Sud-Estului european, la 10 August 1637, cuprinde aceste înştiinţări: « Că Matei-Vodă, Domnul Ţării-Româneşti, care stăpâneşte acum, are de gând *(intende)* a retipărì cărţile bisericeşti de rit oriental, de care se servesc preoţii şi călugării din principatul său şi din multe alte provincii, precum: Moldova, Rusia, Bulgaria, *Serbia*, *Rascia*, *Herţegovina*, *cea mai mare parte din Tracia şi din Macedonia până la Sfântul Munte*; care cărţi sunt scrise în caractere sârbeşti, zise ale Sfântului Chiril, în limba ilirică veche, care e tocmai aceea în care s'a tipărit Liturghieriul iliric la Roma, în tipografia Sfintei Congregaţii de Propaganda Fide, de acest Rafael de mai sus (părintele Rafael Croatul, călugăr franciscan observant[2]), căruia îi scrie Marcavich, ca şi cunoscutului Monsenior Iugoli), pentrucă toate acele părţi au cea mai mare lipsă şi nevoie de aceste cărţi. Al doilea, că *principele de mai sus a trimes să caute prin deosebite provincii cine să înţeleagă această limbă şi să poată revedeà şi îngrijì de tiparul (attendere alla stampa) acestor cărţi, şi n'a găsit pe nimeni care să fie în stare;* şi, pentrucă i s'a spus că sus zisul părinte Rafael o înţelege şi ar fi bun de aceasta, principele a spus acelui nobil să-i scrie şi să caute a-l face să vie în Ţara-Românească, dându-i pentru acest scop o scrisorică a lui ca paşaport pentru părintele pomenit ».

Iată scrisoarea însăş alipită la înştiinţarea de mai sus:

« Mathias, Vayvoda Valachiae, etc. Rev. Pater! Nobilis vir, familiaris noster Franciscus Marcavich de nonnullis nostris et quae animo

[1]) Hurmuzaki, XIV, p. 86, No. CXLIX.
[2]) V. P. V. Năsturel, *Viaţa Sf. Varlaam şi Ioasaf*, p. LVIII; Ilie Bărbulescu, *Studii* p. 136; *Vechile relaţii*, p. 6; *Relations*, pp. 325—6 (pasagiile mi-au fost arătate de colegul mieu, părintele N. Popescu).

www.dacoromanica.ro

habemus pietatis negotiis R. T. nomine nostro edocebit atque ad praestandum nobis studium et laborem suum eandem ad curiam nostram invitabit. Ei itaque plenam fidem habri volumus et humanitatis tuae personam prestolabimus, nostra liberalitate fruituram. Bucareste, 19 iulii 1637.
Mathias, etc. ».

Bucuros de această invitaţie, Marcanich arată corespondenţilor săi dela Roma că « s'ar puteà uşor câştigà şi readuce la unirea cu sfânta Biserică romană şi la supunerea către Papă acel principe şi boierii, adică nobilii, cu tot clerul acelei provincii prin mijlocul acelor cărţi ale lor, la care ei cred, dar dela sine nu le pricep ». S'ar puteà trimete, de Sfântul Părinte, « vreo reclivie şi mai ales din aceà licoare ce izvorăşte din moaştele Sfântului Nicolae din Bari ». Rafael ar puteà fi trimes cu titlul de vizitator apostolic, ceeace l-ar ridicà în ochii Domnului. Ar trebuì ca el să aducă « doi-trei alţi fraţi pricepuţi şi morali *(intendenti et esemplari)*, cari să ştie limba ilirică, pentru a puteà să steie cu dânsul, pentrucă acei din Bulgaria sunt puţini şi slabi de carte. Dar totul în taină şi de frica Turcilor. Şi, totul în mare grabă, pentrucă *Domnul are de gând să trimeată la Chiev să cheme pe un oarecare schismatic* (« il principe ha pensiero di mandare in Kiovia a chiamar un certo scismatico »), şi Marcavich cată să-l împiedece.

Se recomandà apoi ca Papa să adreseze lui Matei un brev apostolic în care să-i trimeată binecuvântarea, vorbind şi « de autoritatea Pontificilor Supremi şi de supunerea pe care o datorim cu toţii Sfântului Scaun », dar fără a pomenì de tipar, « deoarece principele n'ar voì să se afle de ai săi că el caută să aducă pe un Latin pentru a li îndreptà cărţile ».

Brevul a şi fost redactat, la 28 Februar 1638, cu pomenirea dorinţii pe care Urban al VIII-lea o are pentru trimeterea de emisari şi « în provinciile cele mai depărtate » *(ad remotissimas etiam provincias)*. Rafael Croatul, care e delegat şi pentru a vorbì despre mântuirea sufletească lui Vodă şi a supuşilor lui e prezentat, fără a se precizà scopul venirii lui, ca unul « căruia pentru integritatea şi învăţătura lui i s'a încredinţat de mult recenziunea şi îndreptarea câtorva cărţi pentru folosul Bisericilor ilirice care, după privilegiul acestui Sfânt Scaun serbează

www.dacoromanica.ro

oficiile în limba slavonă veche » *(cuius integritati ac doctrinae nos aliquot libros ad usum ecclesiarum illyricarum quae ex privilegio huius Sanctae Sedis in lingua slavonica antiqua divina peragunt officia recognoscendos et corrigendos iam pridem commisimus)* [1]).

Dealtfel, în principatul lui Matei erau Sârbi și Ragusani. O listă din 1644 arată la Craiova pe mai mulți negustori de acest neam: Paval Giura Markich, Antun Palušich, Petar Palušich, Dimitrie Slavich, Todor Perich, Ivan Nicola Antich și alții, apoi căpitanii Andrea și Iancul, un Croat, « Guosdeni Ivan Harvatin », un Ragusan Matei [2]).

După această corespondență catolică, nu existà deci tipar slavon în Țara-Românească la 1637. Totuș se pare că în adevăr la 1636 se tipărise în Câmpulung de Rusul Timotei Alexandrovici un Molitvenic [3]). Informația lui Marcavich, din August, se referă astfel la o stare de lucruri mai veche; de fapt încă în Ianuar 1637 apăruse și Psaltirea lui Matei, dedicată « drept-credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri legate cu noi în credință și conglăsuind cu noi în gloriosul dialect slovenesc, adecă Bulgarilor, Sârbilor, Ungrovlahilor, Moldovlahilor și celorlalți » [4]). *Numele Elinei e alipit de al lui* în prefața din care culegem aceste rânduri.

Un Bulgar din Macedonia, Meletie, fusese adus pentru tipar în locul lui Rafael, și meșterul călugăr erà dela mănăstirea bulgărească din Athos, Zograful; i se dădù vechea mănăstire Govora [5]) și i se adause, un moment, alt Bulgar, din Ohrida, Ștefan [6]).

---

1) Fermendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, în «Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium», XVIII, 1887, pp. 47—49, n-le XLVI—VII. V. și în raportul de misionar din acest timp: « Li loro libri sono stampati in diversi luoghi come in Moscovia, Venetia et Transilvania, et ancor questo principe a stampato certi; la stampa venetiana è più apprezzata da loro » (*ibid.*, p. 97) ». E și lauda lui Matei, ctitor de biserici. Alt brev, în 1647, *ibid.*, p. 179, No. XCI. I se dau relicvii și icoane în 1652 (*ibid.*, p. 222, No. CXXX). Un privilegiu pentru arhiepiscopul de Sofia dela Constantin Șerban, *ibid.*, pp. 251—3.

2) *Ibid.*, p. 149, No. LXXX. La Novobrdo, vechea cetate a minelor de argint sârbești, erà un grup de Sârbi cărturari (*ibid.*, pp. 225—6, No. CXXXV).

3) *Archiva societății științifice și literare din Iași*, II, p. 407. Cf. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, pp. 103—104.

4) *Ibid.*

5) *Ibid.*, No. 37.

6) *Ibid.*, p. 146.

www.dacoromanica.ro

La 1642 se trecuse, prin Cazanie, la tipăriturile româneşti ale lui Melchisedec Peloponezianul din Câmpulung (el apare şi la 1650), dar nu fără ajutorul lui Ştefan şi al « drucarului » rus Ioan Cunotovici; Proca, fiul lui Stanciul dela Ocnele Mari, un croitor, Lupu din Lucavăţ, se întâlnesc alături, dar şi *Sârbul, dela Râmnicul Vâlcii*, Tudor Dumitrovici [1]). Ei trec la Dealul, în 1646, sub egumenul Ioan, un zugrav, care face poarta cu *portretele lui Matei şi al Elinei*, iscălite în litere ca ale lui Udrişte Năsturel, şi *Elina plăteşte* pentru a se publicà tot acolo traducerea acestuia, din latină în slavonă, a « Imitaţiei lui Isus Hristos ». *Cartea pătrunde şi la Chilandariu.*

Astfel se ajunge în chip firesc la sosirea lui Ioan din Gonioniţa şi la tipărirea pentru Sârbi a Triodului-Penticostariu.

Cu publicaţiile Mitropolitului Ştefan tiparul muntean a luat pentru vreo cinci ani un alt drum, oprindu-se la moartea lui Matei. Incă din August 1653 însă Doamna nu mai erà în viaţă [2]), — în Maiu, Udrişte îi scrisese frumoasa epistolă despre lupta dela Finta: « Avem nădejde în mila lui Dumnezeu să se surpe semeţia vrăjmaşilor noştri », — dar forma retorică a inscripţiei ei mormântale, amestecul citaţiei latine din cartea lui Iov, arată pe fratele ei ca viu.

[1]) *Ibid.*, p. 153.
[2]) Iorga, *Inscripţii*, I, pp. 106—107.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

www.dacoromanica.ro